

BAKÓ BOTOND

ALAKULÓ SZÓRVÁNSZIGET PILLÉREI

Iskolatörténeti háttér

■ A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium – 392 éves története során – mindig érzékeny volt a népesség foglalkozási szerkezetének változásaira. A rangemelkedéssel járó fejlődési alapítással felsőfokú és középfokú szakképzettséget, a tudomány és a műveltség terjesztését, a társadalmi felemelkedést tűzte ki célul. (Bakó Béla 1977) Ez volt az Academicum Collegium, az erdélyi kihatású iskola, amelyik az erdélyi diákok külföldi egyetemjárásával, a „peregrinációval” teszi még életerősebbé gyökereit. (Szabó Miklós–Szögi László 1998) A történelmi körülmények miatt Apafi Mihály fejedelem 1662-ben Nagyenyedre, a fejedelmi birtokok központjába költözteti Bethlen Gábor Kollégiumát, mintha sejtene, hogy iskolája a jövőben egy „végvári szórványsziget” szerepét fogja betölteni. 1853-ban Kolozsváron a Református Kollégiumban megalakul az Enyednek szánt tanítóképző. Első kinevezett igazgatója – Gáspár János – 1858-ban átköltözteti a képzőt az enyedi Kollégiumba. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003)

Az ún. „védelmező szerepkört” a fejedelmi privilégiumok biztosították. A jobbágyifjak földesuraik szolgálatából léptek át a „kollégiumi szabadságba.” (Jakó Zsigmond–Juhász István 1979) Váro Ferenc ezért a Kollégiumot „nemesítő iskolának” nevezi, amelyik évszázadokon át biztosította a tanulási lehetőséget az arra érdemes ifjaknak. Az 1920/1921-es tanévben még a „primér” szektorhoz tartozó „őstermelők” (főleg mezőgazdasági munkaerő) gyermekei alkották a legnépesebb csoportot. Ezt követte az ipari vagy „szekundér” szakasz, amely tömegeket áramoltat a város felé. Ilyen a kommunizmus éveiben az ipari líceumok kora. Ma már benne vagyunk a „tercier” szakaszban, amely elsősorban a szolgáltatásokban nyit munkahelyeket (posztindusztriális fejlődés), és erre az idejében tájékozódó iskolák is ráhangolódnak. A fejlett nyugati államokban a „kvaterner” szektor az információ tárolásával és továbbításával növeli a foglalkoztatottságot. Ennek elemei már nálunk is jelentkeznek.

Tanítómesterek, tanítók és óvónők

■ Vita Zsigmond szerint a 18. századtól az enyedi kollégiumban rendszeres „szaktanító képzés” folyt. 1763–1829 között 300 diákból lett „ludi magister” (mester), „instructor” (házitanító) vagy „praeceptor publicum” (köztanító); „főleg olyan tanulókból, akik főiskolai tanulmányaikban valamilyen oknál fogva megrekedtek”. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003) Ők egyfajta elméleti és gyakorlati szakképzést kaptak, és kielégítették a kisvárosok „rektóriáinak” az igényeit, minthogy igazgatótanítóként működtek. (Bakos Ferenc 2002) Az 1839/1840-es tanévtől tanítóképző tanfolyam indult, ami előrevetítette az intézményes tanítóképzést. Az „tanítástánból” maga Vajna Antal, az újjászületés ismert professzora vizsgáztatott. Ezek a tanulók hosszabb-rövidebb ideig tanítóskodtak, majd előbbre léphettek a társadalmi ranglétrán, és gazdatisztek, udvarbírók vagy éppen számvevő ügyvédek lettek

Az intézményes tanítóképzés szükségletként jött létre, és fordulatot hozott a felkészítésben. A szaktárgyakon, módszertanokon kívül az I. és II. osztályban olyan gyakorlati tárgyakat találunk, mint „gazdasági fizika” (később gazdaságtan); ami azt jelentette, hogy heti két órában tanítottak növénytermesztést, szántóföldművelést, vetérforgatást, gazdasági rendszereket, növényélettant, növénybetegségeket, méhészetet. Később megjelenik az ún. „szlőjd” (svéd eredetű szó): a kézügyességre nevelő munka vagy foglalkozás. Az egészségtan órákon „életmentés-kísérlet” is szerepeltek. A gyakorlati tapasztalatok birtokában a tanítók a falu „fáklyái” lehettek. Mindamelllett a kulturális tevékenységekkel is foglalkoztak, hiszen heti négy órában hang- és énekgyakorlatokat végeztek, hegedülni és zongorázni tanultak. A szabadkézi rajzot, a zenei alapismereteket, a gyorsírást is elsajátították. 1957-től beindul az enyedi intézményes óvóképzés. A tagozatba olyan lányok iratkoztak be, akik vonzalmat éreztek az iskoláskor előtti gyermekek nevelése iránt. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003)

Bethlen Gábor Ipari Líceum

■ Ez a megnevezés csak egyszer fordult elő a Kollégium történetében. A 350 éves jubileumi ünnepség után már észleltük az iskolára leselkedő veszélyeket, de ilyen mérvű durva beavatkozásra senki sem gondolt. Iskolánkat nem sokáig védte a múltja. Az 1970-es évek elején beindult az ún. termelési gyakorlat, ami azt jelentette, hogy terv alapján pénzre váltható értékeket kellett előállítani. A varrodában szoknyákat, pólókat, blúzokat készítettek, a konyhában főzőcskéztek. 1978-ban az iskola nevét Bethlen Gábor Ipari Líceummá változtatták, 1979-ben pedig egy telefonhívással megszüntették a hagyományos tanító- és óvóképzőt; a liceumi tagozat elméleti kínálata minimálisra zsugorodott, miközben megjelent az ún. szakmai oktatás. Ennek ugyan önmagában volt némi igazságtartalma, csak hát nem kérdezték meg az iskolákat, az ifjúságot, a szülőket; nem vették figyelembe a munkaerő-szükségletet, valamint az anyanyelvi szempontokat. Román tannyelvű osztályokat vezettek be, amelyekben kezdetben magyar diákok tanultak, majd fakultatívan magyar nyelvet is lehetett tanulni. Műhelyek alakultak, amelyeknek a berendezését az 1-es számú Ipari Líceum kislejtezett bútoraiból és felszereléseiből hordták össze. Diákjaink vasesztergályos, karbantartó lakatos és öntő szakmákban szerezhettek képesítést, a gyors ütemben fejlődő Fémipari Kombinát pedig biztosította a munkahelyeket. Egyes csoportok fél osztálylétszámmal elméleti tantárgyakat is tanulhattak.

Nehéz volt beszerezni a nyersanyagot, nehéz volt olyan termékeket előállítani, amiket értékesíteni lehetett. Mind a diákok, mind a vezetőség diszkriminációként élte meg ezt. Akiknek volt gyakorlati érzékük, hasznosítható mesterfogásokat sajátítottak el, akiknek nem volt ilyen érdeklődésük, később semmire sem használták ismereteiket. Az új rendszerű oktatás alapjaiban rendítette meg a kollégium hagyományos szervezeti felépítését. A magyar gyermekek egy része elvándorolt, és az iskola vonzásköre beszűkült.

1989 utáni törekvések

■ A változások ellenére a Kollégium neve 1992-ig Ipari Líceum maradt, holott a szülők és a diákok Erdély-szerte várták az enyedi képző újraindítását. Letanovszky István igazgatónak – bukaresti közbejárással – sikerült visszaszereznie a hagyományos Kollégium nevet, illetve rangot, amit 1993-ban miniszteri rendelet szentesített. Az oktatási tartalom azonban lassabban változott. Járatlan utakon kellett haladni, és túllépni a közösségen belül csökönyösen hangzatosított

ódsi ellenvéleményeken. A tanító- és óvóképző újraindításában viszonylagos egyetértés volt, hiszen régi hagyomány éledt újjá, és még aktívak voltak a képző valamikori szakemberei. Nőtt a szakorák száma, és a tantestület fiatalodott. 1999-től négyéves pedagógiai profilú osztályok nyíltak szabadidő-szervező és iskolai nevelői szakmákkal, de ezek csak két évig működtek. 2001-től újraindulnak a régi típusú, de most már négyéves képzők tanítói és óvó kínálatával. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003) 1999-től tíz évig működik a főiskolai tanítóképzés a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Pszichológiai és Neveléstudományi Tanszékének irányítása alatt. Tehát egy évtizedig, 2009-ig a Kollégium visszanyeri főiskolai rangját.

Kiderült, hogy a tanító- és óvóképzés nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy a kollégium lefedje a gyorsan változó igényeket, és megőrizze diáklétszámát. A megújuló Kollégium igazgatója, Szócs Ildikó egy 2001-ben lezajlott tanácskozáson kifejtette: „A Fehér megyei szórványban élő gyermekek másik nagy gondja az, hogy nem létezik magyar nyelvű szakoktatás a megyében. [...] Jelentős támogatásra lenne szükség, de véleményem szerint a beinduló szakoktatás jelentős mértékben gátolná a szórványból való elvándorlást, és még inkább megerősítené a fenn említett hagyományörző közösségeket. A tanügyi tanácskozás anyagát felőlelő könyvben egyedül a Bethlen Kollégium igazgatója említi a szakoktatást, mint lehetséges alternatívát a szórványkérdés kezelésére. Itt a hozzászólás elsősorban a képzőn kívüli ún. »technológiai középiskolák« és a szakmunkásképzők hiányát jelzi. (Szócs Ildikó 2001)

A Kollégium fiókintézeteként alakult – magyar nyelvű – Csombordi Mezőgazdasági Líceumban 1964-től kötelezik a román tanítási nyelvet. Minek következtében az iskola hanyatlásnak indul. (Fülöp István–Dr. Csávossy György 2010) Az 1990-től hiánypótlónak beindított kollégiumi mezőgazdasági osztályokban (kertészet és szőlészet) mindössze két osztály végzett. A tanulók szakmai diplomát és traktorvezetési engedélyt kaptak. A hatóságok azonban hamarosan kijelentették, hogy az elméleti jellegű tanításhoz nem folyhat szakoktatás.

Az Áprily-házban 1998-tól mezőgazdasági népfőiskola működött – a református egyház keretében – Pásztori Kupán Gerő ref. lelkes rektorsága és dr. Csávossy György igazgatása alatt. Az oktatók a csombordi líceum régi és a kollégium akkori tanárai voltak. Az elméleti felkészítés a csombordi rendszer alapján a téli hónapokban zajlott,

októbertől márciusig. A sepsiülfelviak ajánlásával a tanulók Svájcba kerültek gyakorlatra, ahonnan sokan a gyakorlati tudás mellett egy-egy traktort is hazahoztak. Jól érvényesülő, önálló gazdaságot teremtő sikeres gazdaemberek lettek.

2004-ben a kollégium beindította egy szakiskola akkreditálási folyamatát 2+1+2 rendszerrel – belső építéssel, majd turisztika-közélelmész szakirányban. Ez áttörésnek bizonyult a szakoktatásban. Az első két év szakmunkásképző, a következő a kiegészítő év, az utolsó kettő pedig lehetőséget adott a szakközépiskolai végzettségre. Ez a rendszer 2011-től megszűnt, helyette belépett a kétéves szakmunkásképző (X–XI.), és megmaradt a szakközépiskola. 2008-tól „technológiai” középiskolai szakosztály indult, könyvelési szakka, amelyik technikus oklevelet is nyújt végzettjeinek. Az építészeti szakirányról lemondtak, de erősödött a turisztikai szakosztály, amely a környék – főleg Torockó, Nagyenyed és környéke – látványos turisztikai fejlődését tekintti forrásnak, és úgy tűnik, hogy a mai napig a képzőn kívül ez az eddigi legkedveltebb szakirány – pl. a pincérképzéssel. 2008–2009-től szállodai manager-asszisztensek felkészítését is sikerült elindítani. Az igazgató szerint a szigorított érettségi növelte a jelentkezők számát, és így ez a szakosztály minden évben maximális osztálylétszámmal indul.

A turisztikai osztályok gyakorlati oktatását a diákok a kollégium jól felszerelt tanonyhájában és a szerződéses vendéglátóipari egységekben végzik. Szakképzett tanári és mesteri gárda áll a tanulók rendelkezésére. Igazgatói vélemény szerint sokat lendülhetne a szakoktatás, főleg a szakmunkásképző, hogyha érdekelték tennék a vállalkozókat. Ehhez azonban jogszabályokat kelle-

ne módosítani. A kollégium a szakoktatással sok tanulót megnyert, illetve visszanyert az anyanyelvi oktatás számára, tehát rugalmasan alkalmazkodott a követelményekhez. A politikum támogatta az elképzeléseket, de szakmai tudás, illetve kellő tájékozottság hiányában nem mindig elég hatékonyan.

Jelen és jövőkép

■ Az iskola sorsáért, a tanulói létszámmért már nem kell aggódni, hiszen működik az ún. „keresztművelő-program”, és fennmaradt a hagyományos „erdélyi gyűjtőkas” jelleg. A kollégium megtalálta az elméleti- és a szakoktatás helyes arányát, a legalkalmasabb szakágazatokat. Belépett a leginkább igényelt szolgáltatási szektorba. A jövő azonban mégis kérdéses. Megszűnt a Marosújvári Általános iskola magyar tagozata, és több magyar iskola létszámbíányos. A gyermekhiányt pedig fokozhatja egyre magyar szülők hamis érvelése a román nyelvű oktatás mellett.

Az iskola nem tudja befolyásolni a születések és a munkahelyek számát. Ezek az adatok a sűrűn „holt városnak” nevezett Nagyenyeden lefelé mutatnak. A középiskolát végzett ifjak nagy része nem tér vissza többé tartósan szülővárosába, vagy munkanélküliként tengődik. Nyolc év múlva, 2022-ben a Bethlen Kollégium 400. évfordulóját ünnepli majd. Vajon akkor hányan lesznek jelen a Kollégium ünneplő diákjai, a ma 700 körüli, évek óta állandósult létszámból? Léteznek elképzelések a Bethlen Kollégium szakképzési kínálatának tágításáról, egy több ágú erdélyi kihatású szakközépiskolává történő fejlesztéséről. Ezt a jelenlegi teljes épület-rehabilitáció és a bennlakás korszerűsítése is elősegíti. Az alakuló szörványsziget iskolai alappillérei tehát adóttak.

■ IRODALOM

- Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós: *150 éves a nagyenyedi tanítóképzés. 1853–2003*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003. 11, 12, 13, 13, 13, 31, 66, 67, 27, 28, 67.
- Bakó Béla: *Az erdélyi academicum collegium keletkezése körüli ellentmondások*. Korunk 1977. 5. 404.
- Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2002. 564, 638.
- Bethlen Kollégium legújabb története*. Kiadta a Főiskolai Előljáróság. Nagyenyed, 1896. 17, 225, 231.
- Bethlen Kollégium Értesítői*. Főgimnázium és Tanítóképző Intézet. Kiadja az Igazgatóság, 1884/85, 1885/86, 1886/87, 1887/88, 1919/20, 1920/21, 2004/2005, 2005/2006, 2006/2007.
- Benő Attila–Sárosi Mardírosz Krisztina: *Román–magyar Oktatásterminológiai Szótár*. Sepsiszentgyörgy, 2008. 130, 131.
- Szűcs Ildikó: *Sziget a szörványban*. In: Bodó Barna (szerk.): *Szörvány és iskola*. Iskola Alapítvány, Kolozsvár – Szörvány Alapítvány, Temesvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kvár, 2001. 110, 111.
- Emlékkönyv. 375 éves a Bethlen Gábor Kollégium*. Nagyenyed, 1997. Fari Palkó Ilona: *A nagyenyedi óvoda megalakulásának története*. 44–45.
- Pülöp István–Dr. Csávossy György. *Csombord egykori diákjaiban él tovább*. Visszaemlékezések, valloások. Sc Tipo-Rex SRL, Alba-Iulia, 2010. 85.
- Jakó Zsigmond–Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1979. 5., 6.
- Nagy Sándor: *Pedagógiai lexikon R–Z IV*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1979. 127.
- Szabó Miklós – Szőgi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998. 9.